

نافرمانی مدنی و غروب بت های سلطانی^۱

بدون عدالت، دولت ها، جز دسته های راهزن در مقیاس بزرگ نیستند.
اوگوستینوس

چکیده:

نافرمانی مدنی به مقاومت فعالِ خشونت پرهیزی اطلاق می شود که با طرحِ گفتمان های معترضان در برابرِ جو حاکم ناعادلانه، زمینه های تأثیرگذارِ بسیج افکار عمومی و گسترش همگرایی های شهروندی را بوجود می آورد. نافرمانی مدنی علاوه بر اینکه آموزه پرهیز از خشونت را از رویکرد های اساسی اش به شمار می آورد، بر نقش "حوزه عمومی" برای برپایی فضای "نقد" و "گفتگو" نیز جهت اصلاحات و تغییرات اجتماعی تأکید می ورزد، روندی که "بلوغ خرد انسانی" را پاس می دارد و رابطه منطقی "عدالت" و "آزادی" را در همخوانی با ارزش های اخلاقی توجیه می کند.

واژگان کلیدی: نافرمانی مدنی، خشونت پرهیزی، نفی جنگ، هسته های صلح آمیز، دیکتاتوری، دموکراسی، اعتراض اخلاقی.

در آمد:

نافرمانی مدنی روش نرم و بدون خشونت اعتراضی است که سیاست های ناعادلانه حکومت ها را هدف قرار می دهد و زمینه تمکین آنها در برابر "حق" و "خیر" عمومی را بوجود می آورد. مطابق واژه نامه آکسفورد^۲ "نافرمانی مدنی، اعتراض مسالمت آمیز سیاسی" (Hornby, 2003; 211) در برابر دیکته ها و فرمانروایی های دولت های خودکامه است، به عبارتی دیگر نافرمانی مدنی سر پیچی عمدی از قانون به منظور اعتراض اخلاقی علیه "جاه طلبی های" (آرون، ۱۳۶۴: ۳۵) دولت های "بیدادگر" یا "بی کفایت" است که از یکطرف اشتیاق شهروندان برای "جامعه باز" (پوپر، ۱۳۷۷: ۱۸) و "مربوط به منافع عمومی" (Arendt, 1972: 56) را ترجمانی می کند و از جانب دیگر سنت های توتالیتری و "پند های ماکیاولی" (اسکینر، ۱۳۸۰: ۳۸) را در برابر چالش قرار می دهد.

^۱. نشر نخست در: مجله انگاره، شماره دوم، سال هشتم، پاییز ۱۳۹۱.

^۲. civil disobedience

^۳. Oxford Advanced Learner's Dictionary

نافرمانی مدنی اصلی ترین تاکتیک در نهضت های ملی گرایانه مردم هند و افریقا، اعتراض های مدنی سیاه پوستان امریکا و جنبش های کارگری و ضد جنگ در بسیاری از کشورها بوده است.

مجموعه هایی که اقدام به نافرمانی مدنی می کنند، علت آن را ناعادلانه بودن و "کاستی عقلانیت" (هابرماس، ۱۳۸۱: ۱۲۴) در وضعیت حاکم می دانند و توسط این نوع مبارزه سعی می کنند حیث التفات عموم مردم را به اصل اخلاقی به قول باو مگارتن "حق دیگران را بده" (کانت، درس های فلسفه اخلاق، ۱۳۸۰: ۷۴) جلب نمایند و زمینه ساز "کاشتن هسته صلح آمیز" (مورتی، ۱۳۷۸: ۹۵) در میان اوضاع خشونت بار در راستای تغییر اجتماعی می گردند.

نافرمانی مدنی و سه فیگور برجسته

بنیانگذار تفکر نافرمانی مدنی هنری دیوید تورو، اندیشمند امریکایی است، ایشان در سال ۱۸۴۶ با نافرمانی مدنی و عدم پرداخت مالیات به جهت مخالفت با جنگ بر علیه مکزیک ها به زندان افتاد، تورو در مقاله در سال ۱۸۴۹ تحت عنوان "جستاری در باب نافرمانی مدنی" نوشت: حکومت ایالات متحده به جهت اینکه دست از برده داری بر نمی دارد فاقد صلاحیت اخلاقی و موجب دریغ از پشتیبانی است (همپتن، ۱۳۸۰: ۷۴).

دیوید تورو بر این باور بود که نافرمانی مدنی به صورت عمومی در برابر یک حکومت بیدادگر، همه اقشار مردم را تشویق به اعتراض بر علیه بی عدالتی های حاکمان می کند.

روش نافرمانی مدنی در نهضت اخلاقی رهایی هند از چنگال استعمار بریتانیا به رهبری مهاتما گاندی^۱ نیز مورد استفاده جدی قرار گرفته است، در آن جنبش بی اعتنایی به دیکنه های فرمانروایان و تضعیف قابلیت اتوریته آنها از کانون های عمده مقاومت به شمار آمده و نقش اساسی در جهت توجیه افکار عمومی برای "اقدام" بازی کرده است.

مارتین لوتر کینگ^۲ نیز با همین روش (نافرمانی مدنی) تحریم موترهای مسافربری مونتگمری را در برابر تبعیض نژادی در امریکا که حدود یک سال ادامه داشت رهبری نمود، کینگ برای مبارزه با تبعیض نژادی، مردم را تشویق نمود که در اعتصابات، تحریم ها و راهپیمایی ها، شرکت کنند و از این طریق پیام شان را در سراسر کشور به گوش همگان برسانند.

^۱ . هنری دیوید تورو - Henry David Thoreau (۱۸۱۷ - ۱۸۶۲) فیلسوف و اندیشمند امریکایی است که بیش از همه به خاطر یکی از کتاب هایش به نام "والدن" شناخته شده می باشد. شهرت بیشتر وی که البته پس از حیات اش اتفاق افتاد به دلیل مقاله "نافرمانی مدنی" او است، شخصیت هایی چون مهاتما گاندی، مارتین لوتر کینگ و لئون تولستوی تحت تأثیر این مقاله قرار گرفته اند.

^۲ . *Essay on Civil Disobedience*

^۳ . مهندس کرم چند گاندی - Mohandas Karamchand Gandhi (۱۸۶۹ - ۱۹۴۸) رهبر سیاسی و معنوی هندی ها بود که ملت هند را در راه آزادی از استعمار بریتانیا رهبری کرد، او در طول زندگی اش استفاده از هر نوع ترور و خشونت برای رسیدن به مقاصد را رد می کرد، گاندی برای شیوه خشونت پرهیز خود نام ساتیاگراها (در سانسکریت به معنای تلاش و کوشش برای رسیدن به حقیقت) را برگزیده بود، نهضت مقاومت منفی گاندی بالای بسیاری از جنبش های مقاومت بدون خشونت در سراسر جهان و تا امروز تأثیر گذارده است.

^۴ . مارتین لوتر کینگ - Martin Luther King (۱۹۲۹ - ۱۹۶۸) یکی از چهره های درخشان مبارزه برای حقوق مدنی سیاه پوستان در امریکا بود، ایشان به سبک گاندی، امواج مبارزه مدنی را رهبری کرده است، او در سال ۱۹۶۳ به عنوان مرد سال از سوی مجله تایمز برگزیده شد و در سال ۱۹۶۴ به عنوان جوان ترین فرد جایزه صلح نوبل را دریافت نمود، اوج فعالیت های مبارزاتی مارتین لوتر کینگ در دهه ۱۹۶۰ برای تصویب قانون حقوق مدنی در امریکا بوده است.

روش های متنوع نافرمانی مدنی

در دهه های اخیر در کنار روش های گوناگون مبارزات سیاسی- اجتماعی، نافرمانی مدنی که روش مدرن و بدون خشونت برای برجسته سازی حقوق شهروندان و مکلف بودن حکومت ها و همچنان به قول جین شارپ^۱ "فروپاشی دیکتاتوری ها" (جین شارپ: ۵۳) می باشد، در سراسر جهان در حال شکل گیری است.

این روش های مؤثر علاوه بر آنکه وجه مبارزاتی و ترغیبی خود را حفظ کرده اند، در صدد انداز یکطرف اثربخشی خود را افزایش داده و از سوی دیگر از میزان خشونت ناشی از مواجهه با قدرت های حاکم بکاهد.

روش های متنوع نافرمانی مدنی که بیشتر در اعتراض های مسالمت آمیز خیابانی، اعتصابات غذایی، اعتصابات کارمندی و کارگری، تحصن های فردی و دسته جمعی، خلق آثار منتقدانه هنری در قالب های شعر، داستان، تیاتر، کاریکاتور، فیلم، موسیقی و یا روش های "بدون مرکز" مبارزه که نمونه های مهم آن در مبارزات الکترونیک و ارتباطی بر پایه اینترنت و مخابرات نمود پیدا می کنند توانسته اند توجه مردم را به ترور، شکنجه، نسل کشی، خشونت دولت های مستبد و یا بی عدالتی های اجتماعی و بی کفایتی های اداری در اقصی نقاط جهان جلب کنند. استفاده از روش های نوین عمل مستقیم بدون خشونت در کنار روش های قدیمی توسط جنبش های اجتماعی- سیاسی در اروپای شرقی، کشور های عربی، جمهوری های تازه استقلال یافته و یا امریکا توانسته است موفقیت های بزرگی به دست آورد.

روش های مبارزاتی توزیع شده و بدون مرکز نافرمانی مدنی یکی از راه های عمل مستقیم بدون خشونت است که در آن معترضین برای نشان دادن غیرعقلانه، ناعادلانه و یا غیراخلاقی بودن عملکرد، رفتار و یا قوانین یک حکومت و یا گروه، آگاهانه اقدام به اعتراض صریح و یا عدم همکاری با آن ها می کنند.

در دوران پیشا مدرن نیز نمونه هایی از نافرمانی مدنی به ثبت رسیده است، که از مهمترین جلوه های آن می توان از "تحصن مردم روم در اعتراض به وضعیت بد زندگی شان در ۴۹۴ ق.م" (Sharp, 1973:76) و یا "سریچی زنان ایروکوئیس^۲ از نزدیکی با مردان رزم آور شان برای جلوگیری از تولد فرزندان سرباز و ادامه جنگ ها در ۱۶۰۰ م" (Ibid: 191) سخن به میان آورد، اما امروزه به واسطه مبارزات تورو، گاندی و لوتر کینگ، نافرمانی مدنی در جهان بیش از پیش شناخته شده است.

انگیزه های نافرمانی مدنی

رونالد دورکین^۳ تحقیقات گسترده را در زمینه نافرمانی مدنی انجام داده است (Ken & Scott, 1989)، آن را بر پایه انگیزه معترضین به سه دسته:

۱. جین شارپ - Gene Sharp (۱۹۲۸)، استاد بازنشسته دانشگاه ماساچوست دارتموث و نامزد جایزه صلح نوبل بوده است، او در سال ۱۹۸۳ انستیتوت آلبرت انشتین را با هدف گسترش تحقیق، مطالعه و آموزش در زمینه استراتژی های مقابله بی خشونت با دیکتاتورها، نسل کشی و جنگ بنا گذاشت، وی در موسسه آلبرت انشتین در کمبریج ماساچوست فعالیت می کند، برخی او را "کلاوزویتس مبارزات بی خشونت" می خوانند.

۲. ایروکوئیس ها (Iroquois) - امریکایی های قبل از کشف قاره امریکا که در آن ساکن بودند.

۳. رونالد دورکین - Ronald Dworkin (۱۹۳۱)، نظریه پرداز معاصر فلسفه حقوق.

۱. اخلاق بنیاد

۲. عدالت بنیاد

۳. سیاست بنیاد (راسخ، ۱۳۸۱: ۱۲۴)

تقسیم می کند.

در هر سه دسته، هدف معترضین از نافرمانی مدنی، یکی آگاه کردن و جلب توجه مردم کشور و یا جهان نسبت به رفتار غیرعقلانی، غیر عادلانه و یا غیر انسانی حکومت و ترغیب حاکمیت به ترک رفتارهایش (نافرمانی ترغیبی) و دیگری تحت فشار قرار دادن حاکمیت و مستأصل کردن آن تا جایی که مجبور به توقف رفتارهایش شود، می باشد.

روش های کلاسیک نافرمانی مدنی، شامل تحصن، تجمع های گروهی که منجر به آسیب رسیدن به نظام اداری حکومت ها می شوند از گزینه هایی به شمار می روند که علاوه بر جلب توجه سایر مردم نسبت به موضوع مورد اعتراض نافرمانان، زمینه های تمکین فرمانروایان برای پایان بخشیدن به "اختلال" بوجود آمده در برابر خواست معترضان را نیز بوجود می آورند، البته گاه ممکن است حکومت ها به جای پاسخگویی اقدام به سرکوبی، بازداشت و شکنجه نافرمانان نمایند اما این گونه اقدامات در شرایط کنونی برای آن ها مشکلات بین المللی بوجود می آورد و تحت فشار شان قرار می دهد.

نافرمانی مدنی و قدرت رسانه ها

با توجه به جدی گرفتن "قدرت رسانه ها" (گالبرایت، ۱۳۷۱: ۱۵۸) در دوران معاصر با شکل گیری و گسترش ابزارهای جدید ارتباطی، فضای نوینی برای رسیدن به اهدافی که معترضین از نافرمانی مدنی در پی آن هستند ایجاد شده است، اینترنت، تلفن و یا موبایل وضعیت مناسبی را برای اطلاع رسانی نافرمانی نسبت به رفتارها و رویکردهای نا عادلانه و غیر انسانی بوجود آورده است؛ در شرایط امروزی بهترین پشتوانه برای نافرمانی مدنی استفاده از ابزارهای الکترونیک است که به مثابه "فضای بدون سلسله مراتب" (بشیریه، ۱۳۸۴: ۳۲۷) هم بر مؤثریت کار می افزاید و نیز قدرت های سرکوب گر را در برابر موج اطلاع رسانی گسترده و دست اول زمین گیر می کند، که بهترین نمونه های آن در "انقلاب یاسمن" تونس و "خروش نیل" در مصر مشاهده شده اند.

مفهوم نافرمانی مدنی الکترونیک اولین بار توسط گروهی با نام "گروه هنر انتقادی" در سال ۱۹۹۴ و در کتابی تحت عنوان "اختلال الکترونیک" مطرح شد و دو سال بعد به طور کامل تر در کتابی دیگری از همین گروه تحت عنوان "نافرمانی مدنی الکترونیک و سایر ایده های ناشناخته" به صورت تئوری، بسط و گسترش یافته است.

در این کتاب ها نشان داده شده است که چگونه اعتراض و مقاومت مدنی می تواند از خیابان ها به اینترنت کشیده شود؛ اگرچه سال ها نافرمانی مدنی الکترونیک در حد نظریه باقی مانده بود، اما در اوایل سال های ۱۹۹۸ نافرمانی مدنی از تئوری به عمل نزدیک شد و موج جدیدی از "نافرمانی مدنی الکترونیک" بر پایه "استراتژی ارتباطی" (کاستلز، ۱۳۸۰: ۱۰۸) از طریق اینترنت توسط جنبش های طرفدار زاپاتیست ها در مکزیک و سایر نقاط جهان آغاز گردید، که ایجاد پایگاه اینترنتی "لاندا" و "انستیتوت ارتباط جهانی" (همان، ۱۰۹) در این رابطه واجد اهمیت فراوان بوده اند.

1. Critical Art Ensemble (CAE)

2. The Electronic Disturbance

3. Electronic Civil Disobedience & Other Unpopular Ideas

4. Electronic Civil Disobedience

5. La Neta

6. Institute for Global Communications (IGC)

در اوایل سال ۱۹۹۸ گروهی با نام "تیتر اختلال الکترونیک" نرم افزاری را با نام "فلود نت"^۲ ساخت و ارائه کرد تا در مواقع مناسب، معترضان بتوانند با استفاده از آن در تظاهرات مجازی شرکت کنند، این گروه، از نرم افزار شان در ۹ و ۱۰ سپتامبر ۱۹۹۸ علیه سایت رئیس جمهور مکزیک، بازار بورس فرانکفورت و سایت پنتاگون استفاده کردند؛ نمونه دیگر بهره گیری از ابزار های الکترونیک در روند نافرمانی مدنی بمب های گوگلی هستند که در مواقع مناسب مورد استفاده قرار می گیرند، از این بمب ها علیه بوش رئیس جمهور وقت امریکا نیز کار گرفته شده است.

بخشی از هدف نافرمانی مدنی الکترونیک مبارزه اطلاعاتی مردمی یا اطلاعات از پائین است که در روند آن مردم و به طور مستقیم به شکل دادن جریان اطلاعات در قالب "حرف مان را برسانیم" (همان: ۱۰۸) در جهت مبارزه با حاکمیت و یا بیان اعتراض شان نسبت به معضلات اجتماعی و سیاسی می پردازند، این مبارزه اگرچه بر اساس حروف و در فضای مجازی نمود پیدا می کند اما از قدم های مؤثر و اصلی برای شکل گرفتن جریان های اجتماعی فشار بر هیئت های حاکمه به شمار می رود و میدان های بازی را مانند ویکی لیکس^۳ دچار تحول می نماید.

استفاده از اینترنت به عنوان رسانه بدون مرکز، علاوه بر آنکه می تواند امنیت معترضین و هویت آنها را به گونه نسبتاً مطمئن پوشیده نگهدارد در کنار آن واجد این ظرفیت نیز هست که اقدامات کم مصرف ولی مؤثری را در جهت مبارزات اجتماعی بکار گیرد.

نافرمانی مدنی الکترونیک در کنار انواع دیگر مقاومت مدنی می تواند به عنوان روش های جدید نیروهای طرفدار عدالت در جهت بازپس گیری همیاری نیروهای مردمی از قدرت سیاسی نقش مؤثر بازی نماید و زمینه این را فراهم کند تا "منابع قدرت دیکتاتور ها را کم نماید و در نهایت از بین ببرد" (هاتینگتون، ۱۳۷۳: ۱۶۶).

نتیجه:

فرجامین سخن اینکه با فرهنگ سازی و فضا آفرینی در جوامع نیاز مند عدالت، نافرمانی مدنی و مقاومت فعال نه تنها زمینه های غروب بت های سلطانی فراهم می گردد که شرائط تغییرات جدی نیز به نفع توده های میلیونی در راستای "نظم جدید" (کانت، فلسفه حقوق: ۱۳۸۰: ۱۸۰) بوجود آورده می شود.

منابع:

- آرون ریمون (۱۳۸۲). *مراحل اساسی سیراندیشه در جامعه شناسی*، ترجمه باقر پرهام، چ ششم، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- اسکینر کوئنتین (۱۳۸۰). *ماکیاولی*، ترجمه عزت الله فولادوند، تهران: نشر طرح نو.
- بشیریه حسین [گرد آورنده و مترجم] (۱۳۸۴). *گذار به دموکراسی*، تهران: نشر نگاه معاصر.
- پوپر کارل (۱۳۷۷). *جامعه باز و دشمنان آن*، ترجمه عزت الله فولادوند، چ دوم، تهران: انتشارات خوارزمی.
- راسخ محمد [ترجمه و گرد آوری] (۱۳۸۱). *حق و مصلحت: مقالاتی در فلسفه حقوق، فلسفه حق و فلسفه ارزش* [مقاله نافرمانی مدنی از رونالد دورکین]، تهران: طرح نو.
- شارپ جین، *از دیکتاتوری تا دموکراسی*، چارچوبی نظری برای کسب آزادی، ترجمه جادی، انجمن بدون مرز
- www.BedooneMarz.com -

¹. *Electronic Disturbance Theater (EDT)*

². *Flood Net*

³. *Wiki Leaks*

- کاستلز مانویل (۱۳۸۰). *عصر اطلاعات: قدرت هویت (ج ۲)*، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر طرح نو.
- کانت ایمانوئل (۱۳۸۰). *درس های فلسفه اخلاق*، ترجمه منوچهر صانعی دره بیدی، چ دوم، تهران: انتشارات نقش و نگار.
- کانت ایمانوئل (۱۳۸۰). *فلسفه حقوق*، ترجمه منوچهر صانعی دره بیدی، تهران: انتشارات نقش و نگار.
- گالبرایت جان کنت (۱۳۷۱). *اناتومی قدرت*، ترجمه محبوبه مهاجر، تهران: انتشارات سروش.
- مورتی کریشنا (۱۳۷۸). *فراسوی خشونت*، ترجمه محمد جعفر مصفا، تهران: نشر گفتار.
- هابرماس (۱۳۸۱). *بحران مشروعیت*، ترجمه جهانگیر معینی، تهران: نشر گام نو.
- هانتینگتون ساموئل (۱۳۷۳). *موج سوم دموکراسی در پایان سده بیستم*، ترجمه احمد شهسا، تهران: انتشارات روزنه.
- همپتن جین (۱۳۸۰). *فلسفه سیاسی*، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران: انتشارات طرح نو.

Arendt Hannah (1972). *Crisis of the Republic*, New York: Harcourt, Brace.

Hornby Albert Sydney (2003). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Seven edition, Oxford: Oxford University Press.

Ken Kress & Scott W. Anderson (spring, 1989). *Dworkin in Transition*, 37, the American Journal of Comparative Law.

Sharp Gene (1973). *Politics of Nonviolent Action*, Boston: Porter Sargent Publisher.

